

Josep Vicent Garcia Sebastià, *Les construccions de temps transcorregut en el català de l'edat moderna i contemporània* (s. XVI-XX), València/Barcelona, Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana / Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2019 («Biblioteca Sanchis Guarner», 90), 202 p., ISBN: 978-84-9191-155-9.

L'obra que ara ressenyem és la conversió en llibre de la tesi doctoral «Les construccions de temps transcorregut en el català de l'edat moderna i contemporània: acostament segons la lingüística de corpus i la gramàtica cognitiva», que Josep Vicent Garcia Sebastià va defensar el juliol de 2018 a la Universitat d'Alacant i que va tenir com a directors Josep Martines i Carles Segura. Ambdós signen el «Pròleg» (p. 13-16) del volum, coeditat per l'Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana i les Publicacions de l'Abadia de Montserrat. Amb aquesta novetat bibliogràfica, la prestigiosa col·lecció «Biblioteca Sanchis Guarner», dirigida per Antoni Ferrando, arriba feliçment al número 90, tot mantenint els estàndards de qualitat més rigorosos, que actualment es basen en la selecció restrictiva d'originals i en la revisió per especialistes externs de les obres que finalment hi són publicades.

Aquest llibre de Garcia Sebastià constitueix una aportació sòlida al coneixement de la variació i del canvi lingüístics en la llengua catalana, concretament pel que fa a les construccions de temps transcorregut —a les quals ens referim a partir d'ara com a CTT—, gràcies als dos pilars en què se sustenta la recerca: un marc teòric amb una elevada capacitat explicativa i un bon gruix de dades provinents del buidatge de corpus lingüístics constituïts amb criteris de representativitat en els eixos diacrònic, diatòpic, diastràtic i diafàsic. En aquest sentit, *Les construccions de temps transcorregut en el català de l'edat moderna i contemporània* (s. XVI-XX) s'afegeix a altres volums que reposen en els mateixos fonaments i que són resultat de les investigacions que es duen a terme a redós del macrogrup de recerca «Traducció de clàssics valencians a llengües europees. Estudis literaris, lingüístics i traductològics comparats», dirigit per Vicent Martines en el si del Departament de Filologia Catalana de la Universitat d'Alacant.

Entre les diverses línies d'investigació que s'hi desenvolupen, n'hi ha una de centrada en la semàntica diacrònica, que s'inscriu en el marc teòric de la lingüística cognitiva —iniciada amb la publicació, el 1987, de l'obra fonamental de George Lakoff *Women, Fire, and Dangerous Things*—¹ i que treu profit de la ingent tasca de constitució de corpus textuais informatitzats, integrats en el metacorpus *CIMTAC*, duta a terme en el si de l'Institut Superior d'Investigació Cooperativa – Institut Virtual Internacional de Traducció (ISIC-IVITRA), dirigit per Vicent Martines.² A més del recent llibre de Garcia Sebastià, són fruit d'aquesta escola alacantina: *La semàntica diacrònica cognitiva*, de Sandra Montserrat,³ *Els verbs de percepció en català antic*, de Jordi M. Antolí,⁴ i *Modalitat i evidencialitat en català antic*, d'Andreu Sentí,⁵ tots tres apareguts a la «Biblioteca Sanchis Guarner» i procedents de sengles tesis dirigides per Josep Martines —amb la codirecció de Hans-Ingo Radatz, de l'Otto-Friedrich-Universität Bamberg, en el cas d'Antolí.⁶

Partint de la base que el català, com tota la resta de llengües, té «la possibilitat d'expressar la quantitat de temps transcorregut entre la realització o l'inici d'una situació verbal i un altre punt de referència posterior, generalment el moment de l'enunciació» (p. 19), l'obra de Garcia Sebastià fa una contribució fonamental al coneixement dels recursos de què disposa la llengua catalana per a establir les relacions cronològiques d'aquesta mena, en el marc de la qual ofereix una explicació satisfactòria del procés històric de canvi semàntic que motiva que el verb *fer* arribi a formar una estructura per a expressar la noció de [TEMPS TRANSCORREGUT]. I ho fa sobre la base ferma que suposa treballar amb dades d'ús real de la llengua extretes de corpus lingüístics i amb

1. George Lakoff, *Women, Fire, and Dangerous Things. What Categories Reveal about the Mind*, Chicago, The University of Chicago Press, 1987.

2. Per a una aproximació al marc teòric de la semàntica cognitiva aplicat a la llengua catalana, vegeu Josep Martines, «Cap a una semàntica cognitiva del català (I): la cognició, el cos, l'espai i el temps», *Estudis Romànics*, 42 (2020), p. 323-343. Quant a la constitució del metacorpus *CIMTAC*, de l'ISIC-IVITRA, vegeu Vicent Martines i Elena Sánchez, «L'ISIC-IVITRA i el metacorpus *CIMTAC*. Noves aportacions a la lingüística de corpus», *Estudis Romànics*, 36 (2014), p. 423-436.

3. Sandra Montserrat i Buendía, *La semàntica diacrònica cognitiva. Una aplicació a propòsit de venir, arribar i aplegar (segles XIII-XVI)*, València/Barcelona, IIFV/PAM («BSG», 68), 2007.

4. Jordi M. Antolí Martínez, *Els verbs de percepció en català antic. Els verbs veure, sentir, oir i entendre en els segles XIII-XVI*, València/Barcelona, IIFV/PAM («BSG», 86), 2017.

5. Andreu Sentí, *Modalitat i evidencialitat en català antic. Un acostament cognitiu a les perifrasis verbals amb deure i amb haver*, València/Barcelona, IIFV/PAM («BSG», 87), 2017.

6. S'insereixen en aquesta mateixa prolífica línia d'investigació les tesis, de presentació recent i encara no publicades com a llibre, «La gramaticalització dels connectors de contrast: estudi de corpus i aproximació segons la teoria de la inferència invitada del canvi semàntic», elaborada per Caterina Martínez Martínez sota la direcció de Sandra Montserrat, i «Canvi semàntic i gramaticalització dels verbs *metre* i *posar*: un acostament segons la semàntica cognitiva diacrònica», redactada per Jaume Pons Conca sota el guiatge de Josep Martines.

la finor interpretativa que permet l'aplicació de conceptes de la lingüística cognitiva i de la gramàtica de construccions, com la teoria de la inferència invitada del canvi semàntic, formulada el 2002 per Traugott i Dasher,⁷ i el concepte de *construccionalització*, definit el 2013 per Traugott i Trousdale.⁸

Pel que fa a la llengua catalana, la descripció es basa, d'una banda, en el despullament de dos dels corpus integrats en el *CIMTAC* de l'ISIC-IVITRA: el *Corpus Informatitzat de la Gramàtica del Català Antic (CIGCA)*, que abraça dels primers textos a la fi del segle XVI, i el *Corpus Informatitzat de la Gramàtica del Català Modern (CIGCMod)*, que cobreix el període de 1601 a 1833, data simbòlica d'inici de la Renaixença,⁹ i, de l'altra, en el buidatge del *Corpus Textual Informatitzat de la Llengua Catalana (CTILC)*, dirigit per Joaquim Rafel a l'Institut d'Estudis Catalans, que inicialment abraçava des de 1832 fins a 1988, i que recentment ha estat ampliat fins a 2008.¹⁰ A partir de les dades que n'obté, Garcia Sebastià estudia el pas de les CTT amb *haver* («i· avocat, *dos dies ha*, morí en esta ciutat»),¹¹ que eren les més característiques del català medieval i modern, cap a les CTT actuals amb *fer* («*fa quinze anys* que l'immoble sencer va estar a punt de ser desallotjat»),¹² sense oblidar altres possibilitats menys freqüents, com les que reposen en els verbs *ser* («*e són setz'anys* que lo guardó esper»),¹³ les quals no superen el període medieval, i *complir* («*set anys se complien* que no·s podia tenir ni moure»),¹⁴ que comencen a ocórrer durant l'edat moderna. L'anàlisi d'aquestes dades s'insereix en un context ampli, ja que el llibre conté un repàs històric de l'expressió lingüística del temps transcorregut des del llatí fins al català i considera aquesta llengua en relació amb altres varietats romàniques, com el castellà, l'italià, el portuguès, el francès i l'occità, d'acord amb una orientació diacrònica i comparatista. L'atenció es focalitza, tanmateix, en l'anàlisi de la gènesi de les CTT amb *fer* i de l'evolució de les estructures antigues amb *haver* durant l'edat moderna, a través d'un seguit de canvis

7. Elizabeth C. Traugott & Richard B. Dasher, *Regularity in Semantic Change*, Cambridge, Cambridge University Press («Cambridge Studies in Linguistics», 97), 2002.

8. Elizabeth Closs Traugott & Graeme Trousdale, *Constructionalization and Constructional Changes*, Oxford, Oxford University Press («Oxford Studies in Diachronic & Historical Linguistics», 6), 2013.

9. Quant al *CIGCMod*, vegeu Jordi M. Antolí Martínez, «El procés de constitució del *Corpus Informatitzat de la Gramàtica del Català Modern (CIGCMod)*. Objectius, criteris i avaluació», *Notandum*, 48 (2018), p. 3-20. Vegeu també, amb relació al *CICA* (versió de lliure accés, no lematitzada, del *CIGCA*), Joan Torruella, «Del Corpus (*CICA*) a la Gramàtica (*GCA*)», dins Ramón Mariño Paz i Xavier Varela Barreiro (ed.), *Lingüística històrica e edició de textos galegos medievais*, Santiago de Compostela, Universidad de Santiago de Compostela, p. 65-91.

10. <<https://ctilc.iec.cat>>.

11. Sant Gregori, *Diàlegs* [ximb], 153; *CIGCA*.

12. *Avui* [1988]; *CTILC*.

13. Ausiàs March, *Poesies* [xvb], poema 80, 8; *CIGCA*.

14. *Vida de Sant Vicent Ferrer* [xv1a], 102, 10; *CIGCMod*.

que van desembocar en la consolidació de les primeres i en la pràctica desaparició d'aquestes darreres a l'inici del període contemporani, tot i que n'han restat expressions intensives rutinitzades com *temps ha* («*Temps ha*, de lluny, vaig enyorar la pàtria»),¹⁵ que actuen com a marcador de registre en textos formals de to arcaïtzant, les quals ja havien estat objecte d'estudi de Garcia Sebastià amb anterioritat.¹⁶

Després dels «Agraïments» (p. 17-18) i de la «Presentació» (p. 19-21), l'obra s'estructura en sis capítols. El primer és la «Introducció» (p. 23-30), que presenta l'estat de la qüestió (§ 1.1), formula els objectius de la recerca i les hipòtesis de partida (§ 1.2) i detalla els corpus textuais informatitzats d'on s'han obtingut les dades per a l'anàlisi (§ 1.3). En el segon, «Les construccions de temps transcorregut» (p. 31-54), l'autor comença descrivint-ne els trets sintacticosemàntics i plantejant la necessitat d'establir una nova categoria onomasiològica, [TEMPS TRANSCORREGUT], que faciliti l'anàlisi conjunta de totes les estructures que hi remetent (§ 2.1 i 2.2). Tot seguit, descriu les possibilitats de què disposa la llengua catalana actual per a construir lingüísticament l'expressió del temps transcorregut (§ 2.3) i, posteriorment, n'ofereix una panoràmica diacrònica (§ 2.4), que li serveix per a repassar les propostes explicatives que s'han plantejat en l'àmbit de la romanística (§ 2.4.1) i per a avançar la proposta pròpia (§ 2.4.2), que detallarà en els capítols següents, alhora que mostra la utilitat que, per al seu plantejament, tenen conceptes com els de *context pont o facilitador*, *inferència invitada*, *subjectivació*, *intersubjectivació*, *construccionalització*, *neanàlisi*, *analogització*, *rutinització* i *saturació*, que manlleua del marc teòric en què s'inscriu.

Els tres capítols següents, que tenen títols paral·lels, constitueixen el nucli de la recerca. S'hi analitzen detalladament, amb les eines de la semàntica cognitiva i amb abundor d'exemples extrets de l'ús lingüístic real, la gènesi i l'evolució de les CTT en llatí i en català medieval, modern i contemporani. Així, a «L'expressió del [TEMPS TRANSCORREGUT] en llatí» (p. 55-81), l'autor inventaria els principals recursos per a l'expressió del temps transcorregut en la llengua llatina. En primer lloc, descriu els usos clàssics (§ 3.2) i diferencia entre les construccions adverbials amb *ĀBHINC*, *IAM*, *DĚŮ*, *PRĪDEM*, *DŪDUM* i *NŪPER* (§ 3.2.1) i les construccions oracionals amb *ESSE* (§ 3.2.2). En segon lloc, presenta els usos del llatí tardà (§ 3.3), en el qual sorgeixen els primers testimonis de CTT amb *HABĒRE* (§ 3.3.1) i també algunes formes amb *FACĒRE* que es poden considerar els antecedents llatins de les CTT amb *fer* —i equivalents— en les llengües romàniques (§ 3.3.2). Una de les aportacions importants de Garcia Sebastià

15. Joan Oliver, *Vacances pagades* [1960]; *CTILC*.

16. Josep Vicent Garcia Sebastià, «La gramaticalització de *temps ha*: de la noció de 'temps transcorregut' als usos discursius (s. XVI-XX)», *Zeitschrift für Katalanistik*, 30 (2017), p. 77-98.

és l'anàlisi aprofundida d'aquestes darreres estructures i la determinació dels contextos facilitadors del canvi semàntic, que presenten o bé el valor de [COMPLECIÓ] o bé el de [EQUIVALÈNCIA], així com el fet de mostrar la concatenació d'inferències que permet fer el trànsit fins al valor de [TEMPS TRANSCORREGUT].

A «L'expressió del [TEMPS TRANSCORREGUT] en català medieval (segles XIII-XV)» (p. 83-129), l'autor analitza des del punt de vista sintàctic i semàntic les CTT de la llengua catalana durant el període medieval i diferencia entre les estructures adverbials (§ 4.2), del tipus «de [TEMPS] (a) ençà» (§ 4.2.1), i les construccions oracionals (§ 4.3), en el si de les quals distingeix entre fórmules pròpies de textos narratius (§ 4.3.1) i construccions amb *ser* (§ 4.3.2), que es van extingir a la fi d'aquest període, i amb *haver* (§ 4.3.3), que eren les més habituals, tot i que ja mostraven alguns indicis del canvi que havien d'experimentar segles a venir. És molt rellevant l'estudi que fa Garcia Sebastià dels precedents de les CTT amb *complir* (§ 4.3.4) i amb *fer* (§ 4.3.5), i de les relacions entre les unes i les altres (§ 4.3.6), en la línia encetada en el capítol anterior.

«L'expressió del [TEMPS TRANSCORREGUT] en el català de les edats moderna i contemporània (segles XVI-XX)» (p. 131-188) és el capítol fonamental de l'obra i el que fa aportacions crucials al coneixement de les CTT, atès que els canvis més importants que va experimentar el català pel que fa a l'expressió lingüística del concepte de [TEMPS TRANSCORREGUT] es desenvolupen durant l'edat moderna i es consoliden a l'edat contemporània, seguint una progressió cronològica que queda ben establerta en el llibre. Garcia Sebastià aporta els primers testimonis de CTT amb *complir* (§ 5.2) i amb *fer* (§ 5.3), del segle XVI, i descriu amb molt de detall els factors sintàctics, semàntics i pragmàtics que van intervenir en el procés de construccionalització de *fer* [TEMPS TRANSCORREGUT], amb abundor de dades, que interpreta sagaçment, sense oblidar el pes que l'analogització respecte d'*haver* [TEMPS TRANSCORREGUT] pogués tenir en la seva gènesi (§ 5.3.2). Quant a aquestes darreres CTT, estudia els canvis que s'hi van anar produint un cop superat el període medieval —alguns dels quals, tanmateix, ja s'intuïen en aquest—, com la incorporació del pronom locatiu *hi* a l'estructura (§ 5.4.1), fenomen que ja havia rebut l'atenció de l'autor en una recerca prèvia,¹⁷ i el procés d'especialització semàntica cap a valors més subjectius (§ 5.4.2), que acaba conduint, ja al segle XIX, a la rutinització de *temps ha*, *anys ha* i *dies ha* (§ 5.4.3). A banda del manteniment dialectal d'algunes CTT amb *haver-hi* (almenys durant els anys seixanta i

17. Josep Vicent Garcia Sebastià, «El pronom locatiu en les construccions de temps transcorregut amb *haver*: una panoràmica del fenomen», *Studia Iberica et Americana. Journal of Iberian and Latin American Literaty and Cultural Studies*, Year 2 – Dec. 2015, Ebook/Monograph, 2, Antonio Cortijo-Ocaña & Enric Mallorquí-Ruscalleda (ed.), *Catalan Diachronic and Corpus Linguistics: Four New Approaches*, p. 30-46.

setanta del segle passat, que és quan van ser recollides pels enquestadors de l'ALDC),¹⁸ aquestes formes amb un grau elevat de saturació, de caràcter arcaïtzant i de valor emfàtic, i que han desplegat usos discursius molt concrets, és tot el que ens queda avui de les antigues CTT amb *haver*, definitivament desplaçades per les equivalents amb *fer*.

Finalment, a les «Conclusions» (p. 189-200), Garcia Sebastià fa una recapitulació de les principals aportacions del seu llibre (§ 6.1-6.5) i dibuixa possibles línies de recerca futures (§ 6.6), que esperem que emprengui ben aviat, a la vista dels resultats magnífics que ha obtingut fins ara. El volum es tanca amb les «Referències bibliogràfiques» (p. 201-211), les «Fonts textuals» (p. 213-216) i tres índexs: «Índex d'abreviatures» (p. 217-218), «Índex de taules» (p. 219-220) i «Índex de figures» (p. 221-222).

Comprat i debatut, doncs, Garcia Sebastià conjuga la semàntica cognitiva i la lingüística de corpus per bastir una recerca modèlica, que desenvolupa amb rigor i presenta amb claredat, i que fa una contribució molt remarcable al coneixement de la gramàtica històrica catalana i a l'aprofundiment dels mecanismes a través dels quals opera el canvi lingüístic. Ens n'hem de felicitar.

MAR MASSANELL I MESSALLES
Universitat Autònoma de Barcelona
mar.massanell@uab.cat
ORCID 0000-0001-9288-5974

18. ALDC = Joan Veny i Lídia Pons i Griera (2001-2018), *Atles Lingüístic del Domini Català*, 9 vol., Barcelona, Institut d'Estudis Catalans. Vegeu l'estudi de la qüestió 2393, «Fa dos mesos que no ha vingut» a Mar Massanell i Messalles, «Los atlas lingüísticos como fuente para estudios de sintaxis dialectal: el caso del *Atles Lingüístic del Domini Català* (ALDC)», *Verba*, 44 (2017), p. 271-315.